

Ko je Melhior Čobal v pregledu »Zgodovine rudarske organizacije« leta 1914 v »Naših zapiskih« (str. 250) menil, da je bil leta 1883 v premogovniku na Ojstrem pri Hrastniku »prvi štrajk na Slovenskem«, je imel pred očmi le zasavske rudarje; v njihovem spominu, iz katerega je Čobal črpal vse informacije, ni bilo nobene druge ustavitve dela v zasavskem premogovnem revirju pred ojstrško stavko.

Če bi hoteli prodreti nazaj do »prve stavke na Slovenskem«, bi morali seči prek nekih stavk obrtniških delavcev — mizarjev, krojačev idr. — v Mariboru in v Ljubljani (nemara tudi še v katerem drugem mestu) v letih 1870—1872 do velike stavke leta 1869 v tržaških ladjedelnicah in v drugih večjih tržaških podjetjih.

Čobal je vedel povedati, da je v zasavskih premogovnikih sicer tudi že prej »večkrat prišlo do izbruhov nezadovoljnosti, kadar se je delavcem diktirala velika globa ali se jim je odtrgalo na akordu«, toda ob takšnih primerih so delavci le s protestom odpovedovali delo, ko pa »so imeli... delavsko knjigo v žepu in denar odštet«, so si baje nekateri privoščili, da »so za odhodnico oklofutali svojega predstojnika in mučitelja, celo ravnatelja«. Zato da so ravnatelji »obešali ob pisalnih mizah pasje biče, v miznicah pa imeli pripravljene samokrese«. Bržčas takšnih »klofut« ni padlo dosti, nemara je ljudski glas en sam primer tako posplošil.

Skoraj pol stoletja za Čobalom je Janko Orožen iz arhivov zasavskih premogovnikov izkopal podatke o — »prvi stavki v Trbovljah že leta 1876«, ki »so jo izvedle ženske... na dnevnem kopu«; ko so jih prišli mirit ravnatelj, inšpektor in šihtni mojster, so jih napadle in se niso prej poprijele dela, dokler jim niso vrnilo neke od zaslužka odtrgane krajcarje. Iz opisa bi lahko razbrali, da vse to ni trajalo več ko en sam dan, tako da bi komaj mogli govoriti o pravi stavki. Tudi prav tam — v Orožnovi »Zgodovini Trbovelj, Hrastnika in Dola« I — omenjen »upor delavcev na nekem dnevnem kopu v marcu 1877«, ko so orožniki zaprli dva upornika, ni označen za daljšo prekinitev dela.

Spričo teh okoliščin še zmeraj kaže, da ostanemo pri ojstrški stavki kot prvi stavki zasavskih rudarjev. Po Čobalu naj bi bila trajala tri dni in naj bi jo bila »zatrla politična oblast... s 30 orožniki«, ki »so odgnali celo tolpo (!) delavcev kakor roparje v zapor«, nakar so nekatere med temi sodniki »kaznovali na več mesecev zopora«.

Šele Orožen (n. d., str. 364-5 in 503-4) je navedel začetni datum stavke — 3. avgust 1883 — znižal število orožnikov na 16 in privedel na prizorišče dne 9. avgusta še četo vojaštva iz Ljubljane; konec stavke »se je okrog 200 delavcev vrnilo na delo, okrog sto pa so jih odpustili«, devet med njimi obsodili na zaporne kazni v skupni izmeri 158 dni (vsi ti podatki so iz šolske kronike hrastniškega učitelja Karla Valentiniča). Orožen je vedel, da je Trboveljska premogokopna družba prevzela ojstrški premogovnik šele leta 1885 in je zato opustil Čobalovo zmotno povezavo ojstrške stavke s tem prevzemom. Pod vtisom Čobalove sugestivne pripovedi, kako da se je ojstrškim knapom »precej bolje godilo kot na sosednih rudnikih v Trbovljah in Hrastniku«, ki jih je vse zbrala v svojih rokah omenjena družba, in da je do stavke prišlo, ko je le-ta na Ojstrem »vpepljala ravno iste razmere kakor na svojih rudnikih«, sem na nekem mestu — v Zgodovinskem arhivu KPJ, tom V, 1951 (str. 417, opomba pod črto) — podvomil o Čobalovi letnici za ojstrško stavko in menil, da »bo treba njen pravi datum šele ugotoviti«. Letnica 1883 pa se je izkazala za pravo, le slika o poteku stavke je ostala tudi še po podatkih šolske kronike jako medla.

Boljšo sliko o stavki je mogoče sestaviti na temelju poročil celovškega rudarskega glavarstva pristojnemu — namreč kmetijskemu — ministrstvu na Dunaju, ki sem jih pred leti izpisal v tamkajšnjem upravnem arhivu in ki jih tu v izvečjih objavljam ob devetdesetletnici ojstrške stavke; hkrati pa pridejo prav tudi poročila o njej v slovenskih listih.

Dne 3. avgusta je prenehalo z delom 280 ojstrških knapov, ker so dne 1. avgusta odpravili izplačevanje zaslužka po kubičnih metrih izkopanega premoga in uvedli novo mero po številu napolnjenih vozičkov (Hunde-Geding), kakršna je v vsem zasavskem revirju že veljala. Rudarji spremembe niso hoteli sprejeti, povrh pa so še zahtevali, naj se odpravi nedeljsko delo in dvakratno preštevanje z izklicevanjem imen pred odhodom v jamo in po vrnitvi iz nje: končno so bili nekaj zaskrbljeni v zvezi z zadnjimi vplačili v bratovsko skladnico. Predstavnik celjskega revirnega rudniškega urada, od katerega je izviral poročilo, je pričakoval, da se bo spor naslednji dan poravnal in da bo stavke konec. Tega dne — 4. avgusta — je ravnatelj premogovnika oznanil stavkajočim, da je pripravljen upoštevati njihove prošnje, in jih je pozval, naj gredo takoj na delo, ko je odpa-

del vzrok stavkanja. Toda to oznanilo ni napravilo pričakovanega vtisa na stavkajoče, ki so »soglasno, sicer zelo mirno, vendar najodločneje izjavili«, da ne bodo začeli delati, dokler bo Rupprecht direktor in dokler ne pride lastnik Sarg z Dunaja, s katerim da se hočejo pogovoriti. Zapretilo je, da se bo stavka zavlekla in da bodo rovi ogroženi, ker bi še več dni ne obnavljali opornikov v njih (Zimmerung). Oba predstavnika oblasti iz Celja — revirnega rudniškega urada in okrajnega glavarstva — sta brž pregovorila direktorja Rupprechta, da je do prihoda lastnika z Dunaja prepustil vodstvo obrata šihnemu mojstru Jarolimeku. Ko sta o tem obvestila stavkajoče, so se z odobravanjem pokazali pripravljene, da gredo na delo; takoj so prebrali njihova imena in po opravljeni molitvi so šli v rove.

Tako je bila začetna prekinitvev dela že drugi dan pretrgana, toda po dveh dneh so ojstrški knapi — nemara zaradi tega, ker Sarga z Dunaja ni bilo — znova ustavili delo in kar »hrupno zahtevali, naj se jim razdeli premoženje bratovske skladnice in ugodni njihovi zahtevi glede zaslužka«. Za predstavnike oblasti je bilo oboje nesprijemljivo in se zato niso dalje pogajali s stavkajočimi, katerim so oznanili — vsekakor s soglasjem lastnika Sarga —, da jim bodo 10. avgusta ob šestih zjutraj izplačali dolgovani jim zaslužek.

Dan pred tem izplačilnim jutrom sta izšli v dveh slovenskih listih notici, ki jih je najbolje navesti na tem mestu prikaza. Mariborski »Slovenski gospodar« je sporočil: »Rudnarji na Ojstrem bodo vsi odpuščeni, ker so delo ustavili, tudi uradniki razven direktorja. Delavce dobijo takoj od hrastniškega in trboveljskega direktorja. Na Ojstro je prišlo 12 žandarjev. Do 7. t. m. se ni zgodil noben nered, le delati nočejo pod tako neugodnimi pogoji.« Ljubljanski »Slovenski Narod« pa je pisal: »V Ojstrem pri Hrastniku nastali so nemiri mej tamošnjimi rudokopi. Danes popoldne odposlale so se tri kompanije domačega 17. pešpolka (iz Ljubljane) tja, da napravijo red. Rudnik v Ojstrem je lastnina nekega C. A. Sarga na Dunaji. Prijatelje našega lista prosimo o tej zadevi poročil.«

Iz poročil ministrstvu izhaja, da so se oblasti odločila za varnostne ukrepe, ker so presodila, da »glede na vznemirjenost delavcev niso izključeni nemiri večjega obsega, ker se k stavkajočim nagibajo delavci iz bližnjih premogovnikov v Trbovljah in Hrastniku«, in ker »bi utegnili ojstrški knapi tudi potem, ko bi jih izplačali in odpustili, z nadaljnjo zasedbo rudnika izsiljevati izpolnitev svojih zahtev«. Zato je okrajno glavarstvo zaprosilo poveljstvo III. armadnega korpusa v Gradcu, naj pošlje na Ojstro naj-

manj 150 mož, da bo mogoče »odvrniti morebitna upiranja delavcev orožništvu, ki je sicer okrepljeno na 13 mož, a je očitno prešibko«. Vojaško poveljstvo je zaprosilo ugodilo in odredilo, da se odpravi iz Ljubljane 150 mož tako, da bodo na kraju izplačila pred šesto uro zjutraj.

Informacija v »Slovenskem Narodu« z dne 10. avgusta je povedala: »Na Ojstrem pri Hrastniku so rudokopi že pred par dnevi napravili »štrajk«, ker jim je novi ravnatelj mezdo tako znižal, da ni moč živeti. Dne 7. t. m. ni bilo še nikakega nereda, pozneje pa se je moralo že kaj obrniti na gorje, ker 12 tja poslanih žandarjev ni zadostovalo, temveč so poslali še po oddelek lovcov v Celje in po »kuhnovce*« v Ljubljano.« O celjskih »lovcih« pa v nobenem drugem poročilu ni sledu. Naslednji dan je tudi »Slovenec«, ki še ni bil dnevnik, kratko sporočil: »Nemiri nastali so, kakor slišimo, med delavci v rudniku v Hrastniku, moralo je podati se tje večje število vojakov mir delat. Natančnejšega poročila o tem še nimamo.«

V naslednji številki — z dne 13. avgusta — pa je »Slovenec« prinesel »nekoliko obširnejše« poročilo iz Zidanega mosta: »Ustava dela v Ojstrem se je pričela pred šestimi tedni (! = dnevi), ker so delavci terjali večjo mezdo in zaradi oskrbovanja braterne zaloge. Komisar c. kr. okrajnega glavarstva v Celju je hotel pomiriti — pa brez uspeha; žandarji iz Celja, Laškega trga in Zidanega mosta delavcem niso bili več kos. Ker so delavci žugali tudi vodji, prišli ste iz Ljubljane dve kompaniji vojakov. Ti so prijeli 10 kolovodij in jih odpeljali v Celje k okrožni sodnji, 40 razsajalcev so odpustili, drugi so začeli delati. Vsa druga poročila o mrtvih in ranjenih so torej izmišljena.« Nekoliko bolj živo sliko o tem zadnjem dejanju najdemo v tri dni pozneje — dne 16. avgusta — izšli številki »Slovenskega gospodarja«: »V Ojstrem je 10. t. m. bil plačilni den in odpust rudarjev. Prijeljala se je zaradi tega cela kompanija vojakov iz Ljubljane in tudi 16 žandarjev je bilo navzočih. Vsem rudarjem je obljubil posestnik rudokopa g. Sarg, ako na delo idejo, poprejšnje dobre pogoje, toda rudarji so terjali vrh tega še odpust ravnatelja, v kar pa Sarg ni privolil, in tako je rajši rudarje odpustil. Enajst so jih vklenoli in zaprli, 50 takoj odpustili, vsi drugi so delo zopet nastopili.«

Po uradnem poročilu so se vsi drugi razen 25 izjavili pripravljene z delom spet za-

* »Kuhovci« so se — po generalu in vojnem ministru Kuhnu — imenovali okrajšano vojaki kranjskega pešpolka št. 17, ki je bil do devetdesetih let v Ljubljani, potem pa v Celovcu (ne drži torej, da bi bili »kuhnovci« po poreklu iz Zgornje Štajerske, kakor piše Orožen v omenjeni knjigi na str. 503).

četi, ko sta jih pred izplačilom ob šestih zjutraj ob navzočnosti žandarjev in vojakov predstavnik revirnega rudniškega urada in zastopnik okrajnega glavarstva k temu pozvala. Obračune pa je vendarle dobilo skupaj 45 stavkajočih, namreč poleg tistih 25, ki niso hoteli več na delo, tudi 20 med tistimi, ki so hoteli iti na delo, a so jih označili za uporne. Devet med temi 45 so odpeljali v sodne zapore, drugim 36 pa so zabičili, naj se do štirih popoldne poberejo iz rudnika (bržčas iz kraja). Predstavnik revirnega rudniškega urada je izrazil »upanje, da bosta zdaj ne samo v ojstrškem premogovniku vladala mir in red, ampak da bo izid stavke ugodno vplival tudi na delavce sosednih rudnikov«.

Druga prekinitve dela je potemtakem trajala štiri dni — od 6. do 9. avgusta — 10. avgusta zjutraj je bila stavka zatrta.

Po informacijah iz Hrastnika »Slovenskemu Narodu« je bil ojstrški premogovnik tehniško zavozil nesposobni direktor Ihne z namestnikom, ki si ga je izbral in »ki niti sekač (hauer) ni bil«. Rudnik je ostal pasiven tudi pod dvema Ihnejevima naslednikoma, tretji — Rupprecht — pa je, da bi jo izvozil, »določil premogokopom na pogodbo (geding) tako nizko plačilo, da so takoj izprevideli, da v taci spridenih in vročih jamah po tej pogodbi ne zaslužijo toliko, da bi sebe in svoje družine preživeli«. Zato so ustavili delo, kar naj bi bil »opomin... gospodom... naj bi kaj storili za zboljšanje prežalostnega stanja rudokopov«. Dopisnik je povprašal:

»Ali ni mar dovolj žalostno, da mora rudokop delati v delavnik in praznik, v nekaterih krajih še v nedeljo, celo 18 ur na dan in v jamah in rovih, v katerih je često do 38° Réaumurja toplote, v spridenem, vedno z dinamičnim dimom pomešanem zraku, a naposled vidi, da pri tem svojem trpljenju ne zasluži toliko, da bi sebe, ženo in otroke gladu obvaroval?« Namesto odgovora je pribil: »Skrajni čas je, da se kaj stori, kajti rudokopi trpe več nego črna živina.« Kar se dogodkov na Ojstrem tiče, »ni bilo nobenega izgreda, ampak le navaden 'strajk'. Devet so jih odpeljali v Celje, drugi poprijeli so se večinoma zopet dela in trpljenja.«

Slika ojstrške stavke je s tem končnim poročilom v »Slovenskem Narodu« z dne 14. avgusta, ki se je postavilo na stran trpečih »rudokopov«, zaokrožena. Le posredno je s stavko v zvezi odkritje poneverbe 1600 gld iz blagajne premogovnika in 112 gld iz blagajne bratovske skladnice, za kar so prav takrat odpuščenega šihtnega mojstra Jarolimka obsodili (po omenjeni šolski kroniki na štiri mesece zapora). Dodatno lahko omenim, da je prišlo jeseni 1883 do incidenta med nekimi ojstrškimi knapi in novim šihtnim mojstrom I. Fritzem, pomladi 1884 pa so spet — menda dvakrat — ustavili delo in je morala spet žandarmerija poseči vmes (po omenjeni šolski kroniki in po kratkih poročilih v »Slovenskem Narodu« in »Slovenskem gospodarju«, medtem ko so popolnejši podatki še zakopani v arhivih).

